МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ФАКУЛЬТЕТ № 2 ННІ ПОЗН

Кафедра соціально-гуманітарних дисциплін

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

з дисципліни «ЛОГІКА»

Для студентів факультету № 2
ННІ ПОЗН

Дніпро – 2016

Конспект лекцій підготував **Наріжний Ю.О.** доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін юридичного факультету Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат філософських наук.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Жижченко В.П., доцент кафедри філософії Національного гірничого університету, кандидат філософських наук, доцент

Карпова С.Г., доцент кафедри філософії Дніпропетровського національного університету ім. Олеся Гончара, кандидат філософських наук, доцент

Конспект лекцій обговорений та схвалений на засіданні кафедри соціально-гуманітарних дисциплін юридичного факультету
“29” липня 2016 р.,
протокол № 23

ТЕМА № 1.
ПРЕДМЕТ І ЗНАЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ЛОГІКА»

ПЛАН ЛЕКЦІЇ

1. Логіка як наука.
2. Форми і закони мислення.
3. Формально-логічна культура професійного мислення юриста.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Жеребкін В.Є. Логіка.-К., 2004.-С. 7-24, 93-106.
2. Титов В.Д. Логіка.-К., 2005.-С. 5-52.
3. Тофтул М.Г. Логіка.-К., 2002.-С. 7-23, 117-136.
4. Хоменко І.В. Логіка для юристів.-К., 2004.-С. 5-35, 96-99.

МЕТА ЛЕКЦІЇ

1. Ознайомлення студентів з основними принципами мислення людини, історією і мовою логіки.
2. Розкриття значення логіки у професійній діяльності юриста.

І ПИТАННЯ
ЛОГІКА ЯК НАУКА

Термін “логіка” походить від давньогрецького слова logos, яке перекладається як “слово”, “думка”, “ідея”, “розум”, “закономірність”, “поняття”. Під цим терміном розуміють:

1. Об’єктивну закономірність і послідовність речей (предметів і явищ).
2. Послідовність мислення.
3. Науку яка вивчає мислення.

Мислення являє собою не тільки функцію людського мозку. Мислення – це властивість матерії, воно не існує поза нею. У філософському розумінні мислення є вищою формою відображення пізнань. Пізнання тісно пов’язане з практикою, виникає з неї. Практика виконує у пізнанні ряд важливих функцій: являє собою вихідний пункт (основу) пізнання, кінцеву мету пізнання і критерій істини теоретичних положень.

У пізнанні виділяють два ступені: чуттєвий і раціональний. Чуттєве пізнання відбувається у формі ***відчуттів, сприймань, уявлень.***

Раціональний (від лат. *ratio* – розум, доступне розумінню) ступінь пізнання є відображенням опосередкованим. Цей ступінь і являє собою мислення. Мислення виникає на основі відчуттів і є переробкою чуттєвого матеріалу, відображенням

ознак і зв'язків речей. Воно бере у речей загальне, суттєве і абстрагується (виокремлюється) від другорядного, несуттєвого.

Основним типом мислення є понятійне (або абстрактно-логічне). Абстрактне мислення – це процес раціонального відображення об'єктивного світу в поняттях, судженнях, умовиводах, гіпотезах. Воно дозволяє проникати в сутність, закономірні зв'язки дійсності, творчо перетворювати її спочатку в теорії, а потім і на практиці.

Об'єктом логіки як науки є мислення людини.

Предметом логіки є логічні форми, операції з ними і закони мислення.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Формальна логіка в найбільш широкому розумінні її предмета досліджує структуру абстрактного мислення, розкриває його закономірності. А оскільки абстрактне мислення нерозривно пов'язане з мовою, то дослідження мовних висловлювань і відношень між ними логіка вбачає одне із своїх завдань.

Під терміном "логіка" розуміють:

- об'єктивну закономірність і послідовність речей (предметів і явищ);
- послідовність мислення;
- науку яка вивчає мислення.

Об'єктом логіки як науки є мислення людини.

Предметом логіки є логічні форми, операції з ними і закони мислення.

II ПИТАННЯ
ФОРМИ І ЗАКОНИ МИСЛЕННЯ

Будь-яка думка людини має конкретний зміст і певну структуру. Структура думки – це її будова, спосіб поєднання складових думки. Процес виявлення структури і виведення формул думок є формалізацією думки. Формалізація дає змогу формулювати певні закони і правила.

В логіці розрізняють ***істинність*** **і** ***правильність*** мислення.

Поняття "істинність" відноситься до змісту думки. За змістом думка може бути або істинною, або хибною. Істинна думка відповідає тому, що є насправді. Думка, яка викривлює дійсність є хибною думкою.

Поняття "правильність" відноситься до структури думки. Згідно структури (форми) мислення буває правильним або неправильним. Правильним мислення є тоді воно має ***логічну форму***, тобто коли способи зв'язку елементів думок відповідають об'єктивній дійсності.

Істинність і правильність мислення органічно пов'язані між собою.

Мислення людини відбувається у певних логічних формах.

Форма мислення – це спосіб відображення предметів і явищ об'єктивної реальності.

Основними формами мислення є ***поняття, судження*** **і** ***умовиводи.***

Під ***законом логіки*** розуміють стійкий, внутрішньо-необхідний, суттєвий зв'язок між думками. Закони логіки об'єктивні, вони не створені людським

розумом, не продиктовані самим мисленням, а є відображенням закономірності об'єктивного світу. Закони логіки існують і діють незалежно від волі і бажання людей. Мислення підлягає законам логіки незалежно від того, знає людина ці закони, чи ні. Закони логіки діють у будь-якому акті мислення, в усіх галузях знання, на всіх рівнях мислення.

Формально-логічні закони – це закони правильної побудови і зв'язку думки.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Мислення людини відбувається у певних логічних формах.

Форма мислення – це спосіб відображення предметів і явищ об'єктивної реальності. Основними формами мислення є ***поняття, судження*** **і** ***умовиводи***.

Поняття – це форма мислення, яка віддзеркалює предмет у його суттєвих ознаках. Логічною формою понять є спосіб зв'язку ознак предметів із самими предметами.

Судження – це форма мислення, яка відтворює предмет не в цілому, а окремі його ознаки, властивості, зв'язки і відношення у вигляді ствердження або заперечення належності предмету певної ознаки чи властивості.

Умовивід – це форма мислення, в якій із суджень виводиться нове судження, котре являє собою нове знання. Логічною формою умовиводу є спосіб зв'язку суджень, пов'язаних певним смислом або відношенням.

Під ***законом логіки*** розуміють стійкий внутрішньо-необхідний суттєвий зв'язок між думками. ***Формально-логічні закони*** – це закони правильної побудови і зв'язку думки.

До основних законів мислення відносяться: ***закон тотожності, закон суперечності, закон виключеного третього*** **і** ***закон достатньої підстави***. Порушення вимог будь-якого з цих законів призводить до того, що мислення стає нелогічним.

ІІІ ПИТАННЯ
ФОРМАЛЬНО-ЛОГІЧНА КУЛЬТУРА ПРОФЕСІЙНОГО МИСЛЕННЯ ЮРИСТА

Формальна логіка формує культуру професійного мислення юриста. Знання формальної логіки є невід'ємною частиною юридичної освіти. Оволодіння майбутніми юристами формально-логічною культурою мислення є однією з головних умов їх професійної підготовки. Методи сучасної формальної логіки входять до складу методології юридичних дисциплін і застосовуються у витлумаченні законодавства.

Формально-логічна культура мислення включає в себе наступні складові: культуру оперування поняттями, культуру застосування суджень, культуру користування умовиводами, культуру застосування доказів, культуру гіпотетичного мислення і культуру теоретичного мислення.

Специфіка роботи юриста формально-логічної культури мислення. Працівникам прокуратури, суду, адвокатури, слідства, експертного відділу,

нотаріату, а також вченим-правознавцям і юрисконсультам доводиться мати справу із різними визначеннями, класифікаціями діянь, доведеннями і спростуваннями. При цьому має забезпечуватись точність і ясність висловлювань, щоб вони однозначно трактувались і розумілись людьми. Будь-яке професійне рішення юриста має бути логічним, відповідати істині. Логіка – це зброя істини і засіб у викритті брехні, оман і фальсифікацій.

ВИСНОВКИ З ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ:

Основне теоретичне значення логіки полягає в її методологічній функції, виконуваної нею для будь-якої науки. Формальна логіка формує культуру професійного мислення юриста. Знання формальної логіки є невід'ємною частиною юридичної освіти. Оволодіння майбутніми юристами формально-логічною культурою мислення є однією з головних умов їх професійної підготовки. Методи сучасної формальної логіки входять до складу методології юридичних дисциплін і застосовуються у витлумаченні законодавства.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Хоча сучасна логіка як наука єдина, вона складається з низки окремих систем, жодна з котрих не може претендувати на виявлення логічних характеристик мислення в цілому. В цьому і криється причина того, що класична (формальна) логіка, зберігаючи свою теоретичну і практичну значимість, була і залишається ядром сучасної логіки. Будучи довершеним зразком, від якого відштовхувались різні некласичні системи, класична логіка, як правило, видається певним чином завершеним і притому найбільш простим варіантом останніх. Саме класична логіка закладає основи логічної культури сучасного спеціаліста.

ТЕМА № 2.
ПОНЯТТЯ ТА ОПЕРАЦІЇ З НИМИ

ПЛАН ЛЕКЦІЇ

1. Загальна характеристика поняття.
2. Види понять.
3. Відношення між поняттями.
4. Операції над поняттями.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Жеребкін В.Є. Логіка.-К., 2004.-С. *25-61.*
2. Титов В.Д. Логіка.-К., 2005.-С. *53-83.*
3. Тофтул М.Г. Логіка.-К., 2002.-С. *24-68.*
4. Хоменко І.В. Логіка для юристів.-К., 2004.-С. *37-78.*

МЕТА ЛЕКЦІЇ

1. Показати, що будь-який логічний акт відбувається у формі понять.
2. Навчити майбутніх юристів оперувати поняттями.

ВСТУП

Щоб пізнати сутність предметів і явищ об'єктивного світу, необхідно отримати знання про їх головні, необхідні властивості і відношення, абстрагуватися від сукупності другорядних і несуттєвих властивостей і відношень. Це досягається за допомогою такої форми мислення як поняття.

Кожна галузь знань або окремий її фрагмент мають свою термінологію, що виражає систему понять, в якій зафіксовано накопичену інформацію щодо закономірних і найбільш суттєвих зв'язків і відношень між відповідними об'єктами. Оволодіння конкретною галуззю знань передбачає перш за все усвідомлення системи вживаних у ній понять.

І ПИТАННЯ
ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОНЯТТЯ

Поняттям називається форма мислення, яка відтворює речі (предмети і явища) об'єктивної дійсності в їхніх істотних ознаках.

Предмет думки – це той предмет або явище, про який мислить людина. Предметами думки можуть бути як речі (як матеріальні, так і неіснуючі в реальності предмети і явища).

Ознакою називається все те, в чому предмети схожі один з одним або чим різняться.

Істотні ознаки – це такі ознаки, котрі відображають природу предмета, його сутність і відрізняють його від усіх інших предметів.

Неістотні ознаки – це ознаки, наявність або відсутність котрих не приводить до зміни природи предмета чи явища. Різниця між істотними й неістотними ознаками відносна, ознака, що є істотною із розвитком і зміною предмета може перетворитися в неістотну, і навпаки. Ознака неістотна в одному відношенні може виявитися істотною в іншому. Критерієм істотності ознак, які відтворюються поняттям, є суспільна практика людини.

У процесі утворення понять користуються такими логічними способами, як ***порівняння, аналіз, синтез, абстрагування, повідомлення***.

Будь-яке поняття має ***обсяг та зміст.***

Змістом поняття є сукупність існуючих ознак предметів, відображених у понятті. Зміст поняття становлять ознаки, які відтворюють якість предмета і відрізняють його від інших схожих предметів. Так, зміст поняття "крадіжка" складають такі ознаки: 1) таємне 2) викрадення 3) особистого майна громадян.

Обсяг поняття – це сукупність предметів або явищ, мислимих у понятті.

Зміст і обсяг поняття взаємопов'язані. Цей взаємозв'язок виражений у логічному законі зворотного відношення між обсягом і змістом поняття, котрий формулюється так: ***зі збільшенням змісту поняття зменшується його обсяг і зі збільшенням обсягу поняття зменшується його зміст***. Візьмімо такі два поняття: "право" і "цивільне право". Зміст буде більшим у поняття "цивільне право", а більший обсяг у поняття "право". Таким чином, чим більшим буде обсяг поняття – тим меншим буде його зміст, і навпаки, чим більший зміст – тим менший обсяг.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Поняттям є форма мислення, яка відтворює речі (предмети і явища) об'єктивної дійсності в їхніх істотних ознаках.

Будь-яке поняття має обсяг та зміст.

Змістом поняття є сукупність існуючих ознак предметів, відображених у понятті. Обсяг поняття – це сукупність предметів або явищ, мислимих у понятті.

Сукупність предметів, що складають обсяг поняття, **називається *логічним класом***. Окремі одиничні предмети класу (сукупність) називаються ***індивідами* або *елементами класу (сукупністю).***

II ПИТАННЯ
ВИДИ ПОНЯТЬ

Поняття широко використовуються на всіх рівнях і в усіх сферах людського пізнання і практики.

За ступенем розробленості, поширеності і загальнозначущості поняття можна розділити на три основні типи: ***повсякденні, наукові, філософські.***

За ступенем складності поняття можна поділяти на ***прості* і *складні.***

Прості поняття не містять інших понять як своїх частин.

Складні поняття утворюються з двох або більшого числа простих.

За обсягом розрізняють поняття ***одиничні, загальні* й *нульові.***

Одиничним називається поняття, обсяг якого складається з одного предмета.

Загальне поняття – це таке поняття, обсяг якого складається більш ніж з одного предмета. До обсягу кожного з них входить не один, а група однорідних предметів.

Нульовим поняттям називається поняття з нульовим обсягом, тобто поняття, логічний клас якого не має жодного елемента. Тобто поняття має смисл (зміст), але не має значення (обсягу).

За змістом розрізняють поняття ***конкретні* й *абстрактні, позитивні* й *негативні, співвідносні* й *безвідносні.***

Конкретним називається поняття, яке відтворює предмет у його цілісності.

Абстрактним називається поняття, яке відображає не предмет, а його властивість чи відношення, взяте як самостійний об'єкт думки.

Співвідносними називають пари понять, котрі відображають такі предмети, існування одного із яких немислиме без існування іншого.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

За ступенем розробленості, поширеності, точності і загальнозначущості поняття можна розділити на три основні типи: повсякденні, наукові, філософські.

За ступенем складності поняття можна поділяти на прості і складні.

За обсягом розрізняють поняття одиничні, загальні й нульові.

За змістом розрізняють поняття конкретні й абстрактні, позитивні й негативні, співвідносні й безспіввідносні.

III ПИТАННЯ
ВІДНОШЕННЯ МІЖ ПОНЯТТЯМИ

У логіці всі поняття поділяють на ***порівнянні*** **і** ***непорівнянні.***

Непорівнянними називаються такі поняття, у змісті котрих відсутні суттєві ознаки. Тобто між поняттями немає нічого спільного.

Порівнянними називаються поняття, у змісті яких є спільні суттєві ознаки. Порівнянні є такі поняття: “право” і “мораль”. Вони мають загальну ознаку – “суспільне явище”.

Порівнянні поняття бувають ***сумісні*** **й** ***несумісні.***

Сумісними називаються поняття, обсяг яких цілком або частково збігається.

Несумісними називаються поняття, обсяг яких не збігається в жодній своїй частині.

Серед сумісних понять розрізняють три види відношень; **1)** ***відношення тотожності,*** **2)** ***підпорядкування*** **і 3)** ***перехрещення.***

Відношення тотожності існує між поняттями, що відображають один і той же предмет. Обсяг тотожних понять збігається повністю, але зміст різний.

Відношення підпорядкування існує між такими поняттями, одне з яких входить як частина в обсяг другого, але не вичерпує його, а складає лише його частину. Поняття з більшим обсягом називається ***підпорядковуючим,*** а поняття з меншим обсягом – ***підпорядкованим***. У нашому прикладі поняття “метал” є підпорядковуючим, а поняття “срібло” – підпорядкованим.

Відношення суперечності існує між такими двома поняттями, одне з яких має певні ознаки, а друге – ці ж ознаки заперечує, не стверджуючи нових. Такі поняття називаються ***суперечливими.***

Відношення протилежності існує між двома поняттями, із котрих одне заперечує друге при допомозі утвердження нових ознак, несумісних із ознаками заперечуваного поняття.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Серед сумісних понять розрізняють три види відношень;

1) ***відношення тотожності,***

2) ***підпорядкування*** **і**

3) ***перехрещення.***

Відношення тотожності існує між поняттями, що відображають один і той же предмет.

Відношення підпорядкування існує між такими поняттями, одне з яких входить як частина в обсяг другого, але не вичерпує його, а складає лише його частину.

Відношення перехрещення існує між поняттями, обсяг яких тільки частково входить один в одного.

Серед несумісних понять розрізняють три види відношень;

1) *супідрядності,*

2) *суперечності* та

3) *протилежності.*

Відношення супідрядності існує між поняттями, які однаково входять до одного й того ж роду.

Відношення суперечності існує між такими двома поняттями, одне з яких має певні ознаки, а друге – ці ж ознаки заперечує, не стверджуючи нових.

Відношення протилежності існує між двома поняттями, із котрих одне заперечує друге при допомозі утвердження нових ознак, несумісних із ознаками заперечуваного поняття.

IV ПИТАННЯ
ОПЕРАЦІЇ НАД ПОНЯТТЯМИ

Операції над поняттями – це такі логічні дії, унаслідок яких утворюються нові поняття. Оскільки обсяг понять розглядається як клас, із яким проводяться ці операції, то останні й називаються операціями з класами. Унаслідок цих операцій (операцій над поняттями) здобувають нові класи. Розгляньмо такі операції над поняттями: 1) ***складання,*** **2)** ***множення,*** **3)** ***поділ,*** **4)** ***заперечення,*** **5),** ***узагальнення*** **6)** ***обмеження,*** **7)** ***визначення понять.***

ВИСНОВКИ З ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ:

Операції над поняттями – це такі логічні дії, унаслідок яких утворюються нові поняття. Оскільки обсяг понять розглядається як клас, із яким проводяться ці операції, то останні й називаються операціями з класами. Унаслідок цих операцій (над поняттями) здобувають нові класи. Операції над поняттями: **1)** ***складання,*** **2)** ***множення,*** **3)** ***поділ,*** **4)** ***заперечення,*** **5),** ***узагальнення*** **6)** ***обмеження,*** **7)** ***визначення понять.***

1. ***Складання*** – це логічна операція, за допомогою якої два чи кілька класів об’єднуються в один клас.

2. ***Множення*** – це логічна операція, за допомогою якої знаходять елементи, котрі входять одночасно до класу обох помножуваних понять.

3. ***Поділ*** – це логічна операція, яка являє собою розподіл на види (групи) предметів, що входять до обсягу поняття.

4. Операція ***заперечення*** поняття *А* полягає в утворенні нового поняття – *не-А*, обсяг якого, складений з обсягом поняття *А*, становить логічний клас сфери предметів, про яку ми розмірковуємо.

5. ***Узагальнення*** – це логічна операція, сутність якої полягає в переході від поняття з меншим обсягом до поняття з більшим обсягом.

6. ***Обмеження*** – логічна операція, у процесі котрої відбувається перехід від поняття з більшим обсягом, але з меншим змістом, до поняття з меншим обсягом, але з більшим змістом.

7. ***Визначення*** – логічна операція, за допомогою якої розкривається зміст поняття.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Поняття є одною з основних форм абстрактного мислення. Воно здатне не тільки репрезентувати предмети, а й аналізувати їх, відволікаючись від несуттєвого, випадкового, що дозволяє глибше проникати у дійсність, відображати її в усій повноті. Поняття вводить предмет в систему складних зв'язків і відносин. Саме поняття складають основу будови інших форм абстрактного мислення – суджень і умовиводів.

ТЕМА № 3.
СУДЖЕННЯ ЯК ФОРМА МИСЛЕННЯ

ПЛАН ЛЕКЦІЇ

1. Загальна характеристика суджень.
2. Мова логіки висловлювань і логіки предикатів.
3. Прості судження.
4. Категоричні судження.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Жеребкін В.Є. Логіка.-К., 2004.-С. 62-78.
2. Титов В.Д. Логіка.-К., 2005.-С. 84-104.
3. Тофтул М.Г. Логіка.-К., 2002.-С. 69-89.
4. Хоменко І.В. Логіка для юристів.-К., 2004.-С. 79-91.

МЕТА ЛЕКЦІЇ

1. Показати сутність судження як форми абстрактного мислення.
2. Навчити майбутніх юристів правильно будувати і аналізувати судження.

ВСТУП

В процесі пізнання світу, людина розкриває зв’язки між предметами та їх ознаками, визначає відношення між самими предметами. Знаходити схожість і різницю між предметами і приписувати їм якісь ознаки, значить міркувати. Основу наших міркувань складають поняття щодо тих чи інших властивостей або якостей предмета. А найбільш глибинні зв’язки і відношення в мисленні відображаються у формі суджень.

І ПИТАННЯ
ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СУДЖЕННЯ

Судженням називається думка, в якій шляхом ствердження або заперечення розкриваються ознаки речей об’єктивної дійсності, а також виражаються відношення і зв’язки між цими речами та їх якостями.

Таким чином, судження є відображенням дійсно існуючих суттєвих зв’язків і відношень між речами (предметами і явищами). У свою чергу, певний предмет або явище в логіці розуміють як предмет думки, а не як річ у філософському розумінні.

Судження може бути або ***істинним, або хибним***.

Істинним називається таке судження, в якому зв’язок понять правильно відображає реальні якості і відношення предмета думки.

Хибним *є* судження, в якому зв’язок понять перекручує об’єктивні якості і відношення предмета думки.

Судження являє собою відносно кінцеву думку. В кожному судженні розрізняють поняття про предмет думки і поняття про якості і відношення, наявність котрих стверджують або заперечують в судженні. Поняття про предмет думки називається ***суб’єктом*** (від лат. *subjectum* – той, що лежить в основі) і позначається латинською літерою *S*. Поняття про якості і відношення предмета думки називається ***предикатом*** (від лат. *predicatum* – висловлений) і позначається латинською літерою *P*. Обидва ці поняття – *S* і *P* – називаються термінами судження. Відношення між *S* і *P* виражається логічною ***зв’язкою,*** яка позначається словами “є” – “не є”, “являє” – “не являє”, “полягає” – “не полягає” тощо. Основними елементами кожного судження є суб’єкт, предикат і зв’язка. Часто зв’язка, як і в реченні, лише мається на думці, або виражається тире.

В деяких випадках четвертим елементом судження виступає ***квантор*** (від лат. *quantum* – скільки), який дає кількісну характеристику суб’єкту і позначається словами “всі”, “жоден”, “кожний”, “деякі” тощо. Знаходиться завжди перед суб’єктом.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Судженням називається думка, в якій шляхом ствердження або заперечення розкриваються ознаки речей об'єктивної дійсності, а також виражаються відношення і зв'язки між цими речами та їх якостями. Судження може бути або істинним, або хибним. Граматичною формою судження є речення. Основними елементами кожного судження є суб'єкт, предикат, зв'язка і квантор. Судження може складатися з одного суб'єкта і одного предиката або з кількох суб'єктів і предикатів. За складом суб'єкта й предиката судження поділяються на прості та складні.

II ПИТАННЯ
МОВА ЛОГІКИ ВИСЛОВЛЮВАНЬ І ЛОГІКИ ПРЕДИКАТІВ

Формальна логіка використовує знаки-символи. В даній мові немає омонімів і неясних висловлювань. Це дозволяє строго фіксувати хід міркувань і точно вирішувати питання щодо їх правильності або неправильності.

В логіці використовують мову ***логіки висловлювань*** **і** ***мову логіки предикатів***.

Логіка висловлювань (пропозиційна логіка) – це перша складова математичної логіки, котра досліджує операції із висловлюваннями. Під висловлюванням у цій логіці розуміється будь-яке судження (пропозиція), стосовно якого можна сказати, що воно або істинне, або хибне. Однак у цій логіці висловлювання не членуються на суб'єкт і предикат, а приймаються як ціле. Мова логіки висловлювань (пропозиційної логіки) застосовується коли описують структуру міркувань, речень.

Логіка предикатів – розділ математичної логіки, який досліджує операції про висловлювання, розчленовані на суб'єкт і предикат. Логіка предикатів спирається на логіку висловлювань, включає її до складу і, таким чином, є розширенням логіки висловлювань. Мова логіки предикатів застосовується при описуванні внутрішньої структури висловлювань.

В логіці предикатів технічні знаки виконують роль знаків пунктуації.

III ПИТАННЯ
ПРОСТІ СУДЖЕННЯ

За складом суб'єкта й предиката судження поділяються на *прості* та *складні.*

Простим називається судження, котре виражає зв'язок двох понять або виражене одним поняттям, коли друге мається на думці. Просте судження складається з одного суб'єкта і одного предиката.

Прості судження класифікуються наступним чином.

1. **За обсягом суб'єкта** (*за кількістю*) судження поділяються на ***одиничні, часткові*** **і** ***загальні.***

Одиничні – судження, що включають ствердження або заперечення про один предмет міркування.

Часткові – судження, що включають ствердження або заперечення про частину предметів певного класу. Ця частина може бути означеною і неозначеною. В залежності від даної обставини часткові судження поділяються на означені і неозначені.

Загальні – судження, що включають ствердження або заперечення про кожен предмет певного класу.

У класі загальних суджень розрізняють *виділяючі* і *виключаючі* судження.

У *виділяючих судженнях* суб'єкт і предикат осібно визначені. Існує два види виділяючих суджень: судження з ***виділяючим суб'єктом*** **і** ***судження з виділяючим предикатом.***

У ***судженні з виділяючим суб'єктом*** йдеться про те, що ознака, виражена предикатом, належить тільки даному предмету і ніякому іншому.

У ***судженні з виділяючим предикатом*** йдеться про те, що предмету думки властивий тільки даний предикат і ніякий інший.

Виключаючі судження виражають загальне правило, що має виняток. Вказівка на виняток здійснюється за допомогою слів: "окрім", "за винятком", "якщо не брати до уваги" тощо.

2. **За змістом предиката** судження поділяються на ***судження властивості*** (атрибутивні), ***судження відношенння*** (релятивні) і ***судження існування*** (екзистенціальні).

3. **За якістю зв'язки** ***(за якістю)*** судження може бути ствердним або заперечним.

Ствердне судження вказує на належність окремо взятому предмету певної ознаки.

Заперечне судження вказує на відсутність у предмета певної ознаки.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Простим називається судження, котре виражає зв'язок двох понять або виражене одним поняттям, коли друге мається на думці. Просте судження складається з одного суб'єкта і одного предиката. За обсягом суб'єкта (*за* ***кількістю***) судження поділяються на ***одиничні, часткові*** **і** ***загальні***. За змістом предиката судження поділяються на ***судження властивості*** (атрибутивні), ***судження відношення*** (релятивні) і ***судження існування*** (екзистенціальні). За якістю зв'язки ***(за якістю)*** судження може бути ствердним або заперечним.

IV ПИТАННЯ
КАТЕГОРИЧНІ СУДЖЕННЯ ТА ВІДНОШЕННЯ МІЖ НИМИ

Категоричним судженням є судження, в котрому ствердження або заперечення виражається у безумовній формі без формулювання будь-яких умов і без жодних варіантів.

В класичній логіці категоричні судження ототожнюються із атрибутивними, а у формальній логіці – із усіма простими судженнями. Категоричні і прості

судження у формальній логіці мають однакову класифікацію згідно обсягу суб'єкта, змісту предиката і якості зв'язки.

Загальнозаперечні судження **–** це судження за кількістю загальні, а за якістю заперечні. Формула загальнозаперечного судження: *Жодне S не є P*. Загальнозаперечні судження позначають літерою ***E***.

Частковоствердні судження **–** це судження за кількістю часткові, а за якістю ствердні. Формула частковоствердного судження: *Деякі S є P*. Позначаються ці судження літерою ***I***.

Частковозаперечні судження **–** це судження за кількістю часткові, а за якістю заперечні. Формула частковозаперечного судження: *Деякі S не є P*. Позначаються ці судження літерою ***O***.

Важливе значення має ***розподіленість термінів*** у судженні.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Категоричним судженням є судження, в котрому ствердження або заперечення виражається у безумовній формі без формулювання будь-яких умов і без жодних варіантів. Кожне судження має певні кількісно-якісні ознаки. Відповідно до цього користуються об'єднаною класифікацією суджень за кількістю та якістю.

Між категоричними судженнями існують такі відношення:

1) відношення противності (контрарності);
2) відношення підпротивності (субконтрарності);
3) відношення суперечності (контрадикторності);
4) відношення підпорядкування (субординації);
5) відношення рівнозначності (еквіваленції);

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Судження відіграє важливу роль у пізнавальному процесі. Являючись більш складною, ніж поняття, формою мислення, воно одночасно репрезентує собою і результат певного мисленнєвого процесу. Формування судження має дві основи: змістовну – пов'язану з потребами конкретної практики і формальну визначувану обставинами, що потребують пояснення. Одною з формальних основ зіставлення судження є запитання. знання сутності питання і правил його постановки особливо важливі для юриста.

ТЕМА № 4.
ДЕДУКТИВНІ УМОВИВОДИ. ПРОСТИЙ КАТЕГОРИЧНИЙ СИЛОГІЗМ

ПЛАН ЛЕКЦІЇ

1. Безпосередні умовиводи.
2. Дедукція.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Жеребкін В.Є. Логіка.-К., 2004.-С. 107-130.
2. Титов В.Д. Логіка.-К., 2005.-С. 119-131.
3. Тофтул М.Г. Логіка.-К., 2002.-С. 161-184.
4. Хоменко І.В. Логіка для юристів.-К., 2004.-С. 122-134.

МЕТА ЛЕКЦІЇ

1. Показати, що умовивід являє собою закономірний зв'язок суджень.
2. Ознайомити студентів з особливостями і правилами конструювання безпосередніх і дедуктивних умовиводів.

ВСТУП

Умовиводом називається форма мислення, що являє собою розумову дію, коли з одного або декількох пов'язаних між собою суджень виводиться нове судження, котре містить в собі нове знання. Умовивід це логічний засіб отримання нових знань. У процесі умовиводу здійснюється перехід від відомого до невідомого. Об'єктивною підставою умовиводу є зв'язок і взаємозалежність предметів і явищ дійсності.

Будь який умовивід складається із засновків і висновку.

Засновок – це судження, що містить раніше отримане знання. Із засновків виводиться нове знання.

Висновок – судження, виведене із засновків, що містить в собі нове знання щодо інформації, поданої у засновках.

Відношення між засновками і висновком є відношення між підставою і наслідком: засновки є підставою, а висновок – наслідком. У звичайній мові зв'язок висновку із засновками виражається словами "отже", "значить", "тому що" і т.ін.

У будь-якому умовиводі слід розрізняти три види знань:

1. ***Вихідне знання*** – міститься у засновках умовиводу.
2. ***Вивідне знання*** – міститься у висновку.
3. ***Обгрунтовуюче знання*** – знання, котре пояснює правомірність висновку із засновків (правила логічного виводу). Обгрунтовуюче знання міститься в аксіомах та правилах умовиводів і не входить до складу умовиводу у вигляді окремого судження.

Відношення логічного виводу між засновками і висновками передбачає зв'язок між засновками по змісту. Якщо такого зв'язку немає, то висновок не можливий. Із суджень "Кішка чорна" і "Деякі учні є відмінниками" не можна зробити висновку, так як ці судження не мають загального змісту і, відповідно, логічно не пов'язані одне з одним. При наявності змістовного зв'язку між засновками ми можемо отримати нове знання при дотриманні двох умов: 1) якщо засновки є судженнями істинними; 2) умовивід має бути логічно правильним.

Залежно від напрямку, в якому рухається думка в процесі міркування, умовиводи поділяють ***дедуктивні, індуктивні*** **і** ***традуктивні.***

І ПИТАННЯ
БЕЗПОСЕРЕДНІ УМОВИВОДИ

Безпосередній умовивід, складаючись з одного засновку і висновку, робить думку визначеною, конкретнішою, точнішою. Засновком безпосереднього умовиводу може бути лише категоричне судження. Основними способами побудови безпосередніх умовиводів є операції перетворення, обернення та протиставлення суджень. Цим операціям підлягають усі чотири види суджень: *А, Е, І, О*.

Перетворення – це така операція, унаслідок якої вихідне судження перетворюється у судження рівнозначне за змістом, але іншої структури.

Обернення – це операція, коли суб'єкт вихідного судження стає предикатом, а предикат – суб'єктом вивідного судження. В залежності від того, змінюється чи не змінюється кількість судження, розрізняють просте (чисте) обернення та обернення з обмеженням.

Обернення буде простим (чистим) тоді, коли і *S* і *P* вихідного судження або розподілені, або обидва не розподілені.

Обернення з обмеженням буває тоді, коли у вихідному судженні *S* розподілений, а *P* не розподілений, або навпаки, *S* не розподілений, а *P* розподілений.

Протиставлення предикату – це така операція, за допомогою якої суб'єкт засновку стає предикатом висновку, а суб'єктом висновку є поняття, суперечне предикату засновку.

Частковоствердне судження *(І)* шляхом протиставлення предикату не перетворюється.

Необхідно зазначити, що у разі якщо засновок безпосереднього умовиводу містить загальне знання, а висновок – знання часткове, то логічний вивід матиме дедуктивний характер. Такі безпосередні умовиводи називають безпосередніми дедуктивними умовиводами.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Безпосередній умовивід, складаючись з одного засновку і висновку, робить думку визначенішою, конкретнішою, точнішою. Засновком безпосереднього умовиводу може бути лише категоричне судження. Основними способами побудови безпосередніх умовиводів є операції перетворення, обернення та протиставлення суджень. Цим операціям підлягають усі чотири види суджень: *А, Е, І, О*.

Перетворення – це така операція, унаслідок якої вихідне судження перетворюється у судження рівнозначне за змістом, але іншої структури.

Обернення – це операція, коли суб'єкт вихідного судження стає предикатом, а предикат – суб'єктом вивідного судження.

Протиставлення предикату – це така операція, за допомогою якої отримують висновок, де суб'єктом є поняття, що суперечить предикату вихідного судження, а предикатом є суб'єкт вихідного судження.

Якщо засновок безпосереднього умовиводу містить загальне знання, а висновок – знання часткове, то логічний вивід матиме дедуктивний характер. Такі безпосередні умовиводи називають ***безпосередніми дедуктивними умовиводами.***

II. ПИТАННЯ
ДЕДУКЦІЯ

Дедукція (від лат. *deductio* – виведення) ***є логічним засобом пізнання конкретного, одиничного на основі знання загального.*** Хід думки здійснюється від загального до часткового: від знання класу предметів ми йдемо до знання окремого, конкретного предмета цього класу. Дедукція – підведення окремого факту під загальне положення або правило.

Дедуктивним умовиводом є опосередкований умовивід, у якому висновок про окремий предмет класу робиться на підставі знання про клас у цілому. Дедуктивний умовивід має два засновки. Засновок в якому йдеться про клас предметів є ***більшим засновком,*** а той, в якому йдеться про окремий предмет класу – ***меншим засновком***. Висновок у дедуктивному умовиводі стосується конкретного представника класу предметів і завжди вужчий від вихідного знання.

Категоричний силогізм (простий дедуктивний умовивід) – це такий силогізм, у якому обидва засновки є категоричними судженнями.

В основі висновку силогізму лежить **аксіома силогізму**: все, що стверджується або заперечується стосовно класу речей, неодмінно стверджується або заперечується і стосовно кожної речі даного класу.

Поняття суджень силогізму називаються термінами силогізму. Розрізняють три терміни: ***менший, більший*** **і** ***середній.***

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Дедуктивним умовиводом є опосередкований умовивід, у якому висновок про окремий предмет класу робиться на підставі знання про цілий клас. Залежно від того, з яких суджень складається дедуктивний умовивід, із категоричних, умовних чи розподільних, розрізняють такі види дедуктивних умовиводів: ***категоричний силогізм, умовні силогізми*** **і** ***розподільні силогізми***. Категоричний силогізм (простий дедуктивний умовивід) – це такий силогізм, у якому обидва засновки є категоричними судженнями. Відповідно до кількості засновків силогізму розрізняють ***скорочений, складний*** **і** ***складноскорочений*** категоричні силогізми.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Дедуктивний умовивід відіграє велику роль в мисленнєвій діяльності людини. Міркування набувають форми дедукції у тому випадку, коли одиничне явище підводиться під загальне знання. Однак на практиці дуже часто з'являється необхідність руху думки не тільки від загального знання до часткового, але й, навпаки, від часткового знання до загального. Ось чому не можна обмежитися застосуванням самої лише дедукції.

ТЕМА № 5.
ОСНОВНІ ЗАКОНИ ЛОГІКИ.
МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ

ПЛАН ЛЕКЦІЇ

1. Форми наукового пізнання.
2. Методологічні основи наукового пізнання.
3. Основні закони логіки.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Жеребкін В.Є. Логіка.-К., 2004.-С. 222-236.
2. Пілюшенко В.Л., Шкрабак І.В., Славенко Е.І. Наукове дослідження: організація, методологія, інформаційне забезпечення.-К., 2004.-С. 7-82.
3. Титов В.Д. Логіка.-К., 2005.-С. 173-192.
4. Тофтул М.Г. Логіка.-К., 2002.-С. 255-268.

МЕТА ЛЕКЦІЇ

1. Ознайомити майбутніх юристів з формами і методами наукового пізнання.
2. Ознайомити студентів з особливостями законів логіки (мислення).

ВСТУП

Як основна форма людського пізнання наука в наш час стає дедалі вагомішим і суттєвішим складником тієї реальності, яка нас оточує і в якій нам так чи інакше потрібно орієнтуватися, жити і діяти. Тому важливо мати чітке уявлення про те, що таке наука, як вона побудована і як розвивається. Наука становить сутність людського знання. Безпосередня мета науки – це опис, пояснення і передбачення процесів та явищ дійсності, що становлять предмет її вивчення на основі відкритих нею законів, інакше кажучи, теоретичне відображення дійсності з метою використання в практичній діяльності людей. Говорячи про знання, мають на увазі вищий рівень інформації, що функціонує в суспільстві. Знання – найвищий засіб перетворення дійсності.

І ПИТАННЯ
ФОРМИ НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ

Відповідно до своєї природи пізнання поділяють на ***індивідуальне пізнання, наукове пізнання*** **і** ***філософське пізнання.***

Індивідуальне пізнання відбувається і реалізується у вигляді повсякденної діяльності, що складає основу досвіду кожної людини.

Наука є формою духовної діяльності людей, спрямованою на виробництво знань. Вона має на меті осягнення істини і відкриття об'єктивних законів на підставі узагальнення реальних фактів і їх взаємозв'язку. Наука є одночасно і процесом, і результатом виробництва знань. Безпосередньою межею і вищою цінністю наукового пізнання є об'єктивна істина, яка може бути осягнута раціональними засобами і методами після безпосереднього споглядання.

Наукове пізнання – це цілісна система, що розвивається, яка містить складну структуру. Критерієм для структурування наукового знання можуть бути: 1) об'єкт і предмет пізнання; 2) суб'єкт пізнання; 3) методи пізнання.

У науковому пізнанні розрізняють два рівні – емпіричний і теоретичний.

Філософське пізнання, як і наукове, є систематичним, організованим, орієнтованим на сутність. Воно формулює загальні універсальні закономірності, котрі базуються на даних науки і є знанням світоглядним. Філософські висновки мають значення не для конкретних наукових досліджень, а для вирішення принципових проблем формулювання цінностей пізнавального процесу, його глобальних парадигм, методології як вчення про методи наукового пізнання. Зазвичай філософське пізнання набуває вирішального значення на перехрестях розвитку науки, коли наука змушена вирішувати для себе принципові питання пізнавальності світу, тобто філософські питання.

Емпіричні завдання спрямовані на виявлення, точний опис, докладне вивчення різних факторів досліджуваних процесів та явищ. У наукових дослідженнях вони можуть вирішуватися за допомогою спостереження та експерименту.

Теоретичні завдання спрямовані на виявлення та вивчення причин, зв'язків, залежностей, що дають змогу встановити поведінку об'єкта, визначити його структуру, характеристику на основі розроблених наукою принципів і методів пізнання. Теоретичні пізнавальні завдання під час підготовки і проведення дослідження формулюють так, щоб їх можна було перевірити емпірично.

Теорія (від грець. *theoreia* – погляд на речі) – найбільш адекватна форма наукового пізнання, система достовірних, глибоких та конкретних знань про дійсність, яка має струнку логічну структуру і дає цілісне, синтетичне уявлення про закономірності та суттєві характеристики об'єкта. Теорія на відміну від гіпотези є знанням достовірним, істинність якого доведена і перевірена практикою.

Наукова теорія є системою знань, що дозволяють пояснити виникнення і функціонування матеріальних та ідеальних предметів і явищ, а також прогнозувати їх розвиток. Її положення піддаються логічній експериментальній і

широкій практичній перевірці. Стрижнем теорії є певна ідея, яка конкретизується в певних ***принципах, законах*** **і** ***категоріях.***

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Наука є формою духовної діяльності людей, спрямованою на виробництво знань. Вона має на меті осягнення істини і відкриття об'єктивних законів на підставі узагальнення реальних фактів і їх взаємозв'язку. Наука є одночасно і процесом, і результатом виробництва знань. Безпосередньою межею і вищою цінністю наукового пізнання є об'єктивна істина, яка може бути осягнута раціональними засобами і методами після безпосереднього споглядання. Наукове пізнання – це цілісна система, що розвивається, яка містить складну структуру. Критерієм для структурування наукового знання можуть бути: 1) об'єкт і предмет пізнання; 2) суб'єкт пізнання; 3) методи пізнання. В науковому пізнанні формуються і набувають відносної самостійності такі форми і засоби пізнання, як ідея, проблема, гіпотеза, концепція, теорія.

II ПИТАННЯ
МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ

Основною формою здійснення і розвитку сучасної науки є ***наукове дослідження*** – вивчення явищ і процесів, аналіз впливу на них різноманітних чинників, а також вивчення взаємодії між явищами з метою отримання переконливо доведених і корисних для науки і практики рішень з максимальним ефектом.

Кожне наукове дослідження має свій ***об'єкт, предмет, мету*** **і** ***методи.***

Об'єктом наукового дослідження **є** певна частина дійсності – досить конкретний предмет або явище, на яке спрямована пізнавальна діяльність дослідника з метою пізнання його суті, закономірностей розвитку і можливостей наступного використання в практичній діяльності.

Предметом наукового дослідження можуть бути причини виникнення цього явища або процесу, закономірності його розвитку, різноманітні властивості, якості тощо.

Метою наукового дослідження є всебічне вивчення структури і характеристик конкретного об'єкта з метою отримання і впровадження в практику корисних для суспільства результатів.

Методом наукового дослідження є спосіб дослідження явищ, планомірний підхід до їх вивчення, послідовність дій під час проведення теоретичного дослідження або практичного здійснення якогось явища або процесу.

Метод (від грець. *methodos* – шлях до мети) – це спосіб відображення досліджуваного предмета.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Наука є формою духовної діяльності людей, спрямованою на виробництво знань. Вона має на меті осягнення істини і відкриття об'єктивних законів на підставі узагальнення реальних фактів і їх взаємозв'язку. Наука є одночасно і процесом, і результатом виробництва знань. Безпосередньою межею і вищою цінністю наукового пізнання є об'єктивна істина, яка може бути осягнута раціональними засобами і методами після безпосереднього споглядання. Наукове пізнання – це цілісна система, що розвивається, яка містить складну структуру. Критерієм для структурування наукового знання можуть бути: 1) об'єкт і предмет пізнання; 2) суб'єкт пізнання; 3) методи пізнання. В науковому пізнанні формуються і набувають відносної самостійності такі форми і засоби пізнання, як ідея, проблема, гіпотеза, концепція, теорія.

Основною формою здійснення і розвитку сучасної науки є наукове дослідження – вивчення явищ і процесів, аналіз впливу на них різноманітних чинників, а також вивчення взаємодії між явищами з метою отримання переконливо доведених і корисних для науки і практики рішень з максимальним ефектом. Кожне наукове дослідження має свій свій об'єкт, предмет, мету і методи. Методом наукового дослідження є спосіб дослідження явищ, планомірний підхід до їх вивчення, послідовність дій під час проведення теоретичного дослідження або практичного здійснення якогось явища або процесу. На емпіричному рівні наукового пізнання, поряд із аналізом, синтезом, абстрагуванням, індукцією, дедукцією і традукцією, застосовують такі специфічні методи, як спостереження, експеримент, моделювання, конкретизація, системний аналіз. За допомогою цих методів здобувають знання про окремі предмети, явища, події, факти. На теоретичному рівні наукового пізнання застосовують аксіоматичний, гіпотетичний, історичний і логічний методи. Методи обумовлюються особливостями об'єкта та предмета пізнання, законами їх розвитку, зафіксованими у свідомості суб'єкта пізнання. Метод пізнання має спрямувати наукову думку відповідно до природи досліджуваного об'єкта, бути адекватним йому. Метод формується та розвивається в процесі активного впливу суб'єкта на об'єкт, твориться суб'єктом, але визначається об'єктом пізнання.

III ПИТАННЯ
ОСНОВНІ ЗАКОНИ ЛОГІКИ

Закон є результатом відображення необхідного, істотного, сталого і багаторазово повторюваного відношення між предметами і явищами реальної дійсності. Закон мислення – це результат відображення необхідних, істотних, сталих, багаторазово повторюваних зв'язків між думками, вираженими логічними засобами. У логіці найбільш відомі чотири основних закони: тотожності, несуперечності, виключеного третього, закон достатньої підстави. Перші три закони були сформульовані ще Аристотелем. Ці закони можуть бути виражені у вигляді формул математичною символікою.

Закон тотожності: обсяг і зміст понять (суджень) повинні бути строго визначеними і лишатися незмінними в процесі логічних міркувань (А«А; А ® А;).

Закон несуперечності: у процесі міркування про який-небудь предмет не можна одночасно стверджувати і заперечувати що-небудь в одному і тому самому відношенні (А ^ не-А).

Закон виключеного третього: із двох суперечних суджень одне повинно бути істинним, друге – хибним, третього бути не може (А v не-А).

Закон достатньої підстави: всяка істинна думка повинна бути достатньо обґрунтованою (за допомогою вихідних положень, припущень, відомих законів і правил, практичного досвіду тощо). Формально-логічної форми запису закон не має.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Основною формою здійснення і розвитку сучасної науки є наукове дослідження – вивчення явищ і процесів, аналіз впливу на них різноманітних чинників, а також вивчення взаємодії між явищами з метою отримання переконливо доведених і корисних для науки і практики рішень з максимальним ефектом. Кожне наукове дослідження має свій об’єкт, предмет, мету і методи. Методом наукового дослідження є спосіб дослідження явищ, планомірний підхід до їх вивчення, послідовність дій під час проведення теоретичного дослідження або практичного здійснення якогось явища або процесу. На емпіричному рівні наукового пізнання, поряд із аналізом, синтезом, абстрагуванням, індукцією, дедукцією і традукцією, застосовують такі специфічні методи, як спостереження, експеримент, моделювання, конкретизація, системний аналіз. За допомогою цих методів здобувають знання про окремі предмети, явища, події, факти. На теоретичному рівні наукового пізнання застосовують аксіоматичний, гіпотетичний, історичний і логічний методи. Методи обумовлюються особливостями об’єкта та предмета пізнання, законами їх розвитку, зафіксованими у свідомості суб’єкта пізнання. Метод пізнання має спрямувати наукову думку відповідно до природи досліджуваного об’єкта, бути адекватним йому. Метод формується та розвивається в процесі активного впливу суб’єкта на об’єкт, твориться суб’єктом, але визначається об’єктом пізнання.

ТЕМА № 6.
ІНДУКТИВНІ УМОВИВОДИ

ПЛАН ЛЕКЦІЇ

1. Індукція.
2. Індуктивні методи встановлення причинних зв’язків між явищами.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Жеребкін В.Є. Логіка.-К., 2004.-С. 167-202.

2. Титов В.Д. Логіка.-К., 2005.-С. 141-172.
3. Тофтул М.Г. Логіка.-К., 2002.-С. 203-254.
4. Хоменко І.В. Логіка для юристів.-К., 2004.-С. 135-154.

МЕТА ЛЕКЦІЇ

1. Ознайомити студентів з особливостями і правилами конструювання індуктивних умовиводів.
2. Надати уявлення про індукцію та індуктивний метод пізнання.

ВСТУП

Загальне в природі і суспільстві не існує самостійно, до і поза одиничним, а одиничне не існує без загального; загальне існує в одиничному, через одиничне, тобто проявляється в конкретних предметах. Тому загальне, суттєве, повторюване і закономірне в предметах пізнається шляхом вивчення одиничного, і одним із засобів такого пізнання виступає індукція.

Суддя і слідчий, оперативний працівник і експерт-криміналіст часто звертаються до аналогії. Тому необхідно розглянути сутність, структуру і правила цього виду умовиводу, що допоможе правильно оцінювати і використовувати ті результати, котрі можуть бути отримані за її допомогою.

І ПИТАННЯ
ІНДУКЦІЯ

Індукцією називається опосередкований умовивід, у якому на основі знання частини предметів класу робиться висновок про всі предмети класу, про клас у цілому. Індукція (від лат. *inductio* – наведення) – це умовивід від часткового до загального. Засновки в індукції – це судження про окремі факти, одиничні предмети або групи предметів і явищ. Висновок – судження про клас предметів або явищ у цілому. У процесі пізнання предметів якогось класу ми виявляємо, що кожен предмет, який спостерігаємо, має певну ознаку. Під час подальшого спостереження предметів цього класу ми відмічаємо, що й вони мають ту саму ознаку. Не досліджуючи останніх предметів класу, ми робимо узагальнюючий висновок, що всі предмети цього класу мають певну, притаманну їм ознаку.

Розрізняють два види індуктивних умовиводів: ***повна індукція*** **і** ***неповна індукція*****.**

Повною індукцією називається умовивід, у якому загальний висновок про клас предметів робиться на основі вивчення всіх предметів цього класу.

Неповною індукцією називається умовивід, у якому загальний висновок виводиться із засновків, котрі не охоплюють усіх предметів класу.

Науковою індукцією називається умовивід, в якому загальний висновок про всі предмети класу робиться на підставі знання необхідних ознак або причинних зв’язків частини предметів класу.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Індукцією називається опосередкований умовивід, у якому на основі знання частини предметів класу робиться висновок про всі предмети класу, про клас у цілому. Розрізняють два види індуктивних умовиводів: повна індукція і неповна індукція. Повною індукцією називається умовивід, у якому загальний висновок про клас предметів робиться на основі вивчення всіх предметів цього класу. Неповною індукцією називається умовивід, у якому загальний висновок виводиться із засновків, котрі не охоплюють усіх предметів класу.

II ПИТАННЯ
ІНДУКТИВНІ МЕТОДИ ВСТАНОВЛЕННЯ ПРИЧИННИХ ЗВ'ЯЗКІВ

Однією з форм загального зв'язку є причинний зв'язок. Під причинним зв'язком розуміють такий зв'язок двох або більше явищ, коли одне з них неодмінно народжує інше. Явище, котре викликає інше явище, називається причиною, а явище, народжене причиною, називають наслідком. Причинний зв'язок є зв'язком об'єктивним. Він існує поза нашою свідомістю, незалежно від неї. Причинність є загальним універсальним зв'язком, бо не існує явищ, котрі б не мали своїх причин. Встановити причини – означає дати відповідь на запитання про те, чому явище відбувається, чим воно викликане, що лежить в його основі.

Метод єдиної схожості застосовується у тих випадках, коли явище, причину котрого треба встановити, виникає за самих різних умов, але при наявності однієї загальної обставини. Сутність методу виражається так: якщо два чи більше випадків досліджуваного явища мають спільну лише одну обставину, а всі інші обставини різні, то ця єдина схожа обставина і є причиною цього явища.

Метод єдиної різниці застосовується тоді, коли мають два випадки, в одному із котрих досліджуване явище виникає, а в іншому не виникає. При цьому другий випадок відрізняється від першого лише однією обставиною, а всі інші є схожими. Сутність методу така: якщо випадок, у котрому досліджуване явище настає і випадок, у котрому воно не настає, в усьому схожі й різні тільки в одній обставині, то ця обставина, наявна в першому випадку і відсутня у другому, і є причиною явища, що вивчається.

Сполучений метод схожості і різниці являє собою комбінацію перших двох методів – схожості і різниці. Сутність методу виражає положення: якщо два чи більше випадків виникнення досліджуваного явища мають загальним лише одну обставину, а два чи більше випадків не виникнення цього явища мають загальним тільки відсутність тієї ж обставини, то ця обставина і є причиною явища, що вивчається

Метод супутніх змін застосовується при аналізі схожих випадків, в котрих видозміна однієї із обставин неодмінно призводить до видозміни досліджуваного явища. Сутність методу виражає положення: якщо виникнення чи зміна одного явища щоразу викликає певні зміни іншого явища, то обидва ці явища перебувають у причинному зв'язку одне з одним.

Метод остач застосовується при дослідженні складного явища, частина елементів якого вже отримала пояснення, а другу частину ще необхідно пояснити. Сутність методу така: якщо складне досліджуване явище викликається складною причиною, котра складається із сукупності однорідних передуючих обставин і ми знаємо, що деякі з цих обставин є причинами частини явища, то остача цього явища викликається останніми обставинами.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Під причинним зв'язком розуміють такий зв'язок двох або більше явищ, коли одне з них неодмінно народжує інше. Явище, котре викликає інше явище, називається причиною, а явище, народжене причиною, називають наслідком. Причинний зв'язок є зв'язком об'єктивним. Він існує поза нашою свідомістю, незалежно від неї. Причинність є загальним універсальним зв'язком, бо не існує явищ, котрі б не мали своїх причин. Встановити причини – означає дати відповідь на запитання про те, чому явище відбувається, чим воно викликане, що лежить в його основі.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Індуктивні умовиводи являють собою логічні процедури, за допомогою яких узагальнюються результати досліджень. Отримані за допомогою індукції узагальнення відіграють важливу евристичну роль: вони стають провідними припущеннями, здогадами або гіпотетичними поясненнями, котрі перевіряються, уточнюються. Взаємозв'язок індукції і дедукції забезпечує логічну спрямованість і обґрунтованість висновків.

ТЕМА № 7.
ЛОГІЧНІ ОСНОВИ ТЕОРІЇ АРГУМЕНТАЦІЇ

ПЛАН ЛЕКЦІЇ

1. Доведення і спростування.
2. Правила і помилки в аргументації.
3. Суперечка як спосіб пізнання істини.
4. Причини непорозумінь при спілкуванні.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Жеребкін В.Є. Логіка.-К., 2004.-С. 203-221.
2. Титов В.Д. Логіка.-К., 2005.-С. 105-118, 193-207.
3. Тофтул М.Г. Логіка.-К., 2002.-С. 269-325.
4. Хоменко І.В. Логіка для юристів.-К., 2004.-С. 110-121, 155-178.

МЕТА ЛЕКЦІЇ

1. Ознайомити майбутніх юристів з основами теорії аргументації.
2. Навчити студентів вести полеміку згідно з принципами і правилами аргументації.

ВСТУП

Метою пізнання є досягнення істини. Нові знання визнаються істинними, якщо вони витримали логічну перевірку на обґрунтованість і вважаються доведеними. Важливою властивістю правильного мислення людини є доказовість. Логічний механізм обґрунтування істинності знань розкриває спеціальний розділ логіки, який називають теорією аргументації.

Аргументація – ***це процес обґрунтування певного твердження, положення, судження. (Твердження, положення і судження в аргументації є поняттями тотожними).***

Обґрунтуванням ***є пошук достатніх підстав для доведення істинності тверджень.***

Найбільш важливими видами аргументації є ***доведення і спростування.***

І ПИТАННЯ
ДОВЕДЕННЯ І СПРОСТУВАННЯ

Доведення

Доведення – це обґрунтування істинності висунутого положення (судження) за допомогою інших, пов’язаних із ним положень (системи суджень), істинність котрих встановлено раніше, або приймається без доведень.

Не слід плутати доведення із доказом.

Доказ являє собою доказові факти.

Джерела відомостей про факти є ***засобами доказу.***

Судовий доказ – це складний логічний процес. Він складається з ряду моментів: збирання, закріплення, перевірки і оцінки доказів. Логічне доведення становить одну із сторін судового доказу.

Будь-яке доведення складається із трьох частин: ***тези, аргументів (основи)*** **і** ***демонстрації (доказового міркування).***

Демонстрація

Демонстрація (доказове міркування) – це процес виведення тези з аргументів. Демонстрація є інструментом виправдання нової істини, шляхом пошуку підстав для її обґрунтування. Завдяки демонстрації отримуємо відповідь на запитання – чи дійсно теза випливає із аргументів. Логічний зв’язок тези з аргументами виражається у формі умовиводу.

Види доведення

Доказові міркування розрізняються, перш за все, за своїм відношенням до висунутої тези. Неможливо підтвердити хибну тезу, як неможливо спростувати

істинну тезу. Цілеспрямованість демонстрації є вихідною основою для поділу доведень на види.

За способом аргументації доведення поділяються на два види:

а) *пряме підтвердження тези* і б) *непряме підтвердження тези*.

Прямими доказами є такі факти, котрі пов'язані із шуканим фактом безпосередньо і очевидно.

Непрямими доказами є такі факти, зв'язок котрих із шуканим фактом не дається безпосередньо, не є очевидним.

Неспроможність доведення в цілому

Неспроможність доведення в цілому можлива у наступних випадках: а) теза відсутня, або неконкретна; б) аргументи не мають відношення до тези; в) неможливо продемонструвати зв'язок тези з аргументами.

Спростування.

Доведення нерозривно пов'язане із спростуванням. У ході аргументації не тільки доводиться якесь положення, а й одночасно спростовується.

Спростування – це обґрунтування хибності доводжуваного положення, або встановлення неспроможності його доведення в цілому.

Таким чином, логічна операція спростування по суті також є доведенням, але не істинності, а хибності.

У ході аргументації сторона, яка доводить істинність якогось положення є пропонентом, а сторона, котра доводить хибність цього положення – опонентом.

Наведені способи спростування (спростування тези, критика аргументів, виявлення неспроможності демонстрації) можуть застосовуватися не тільки як самостійні логічні операції, але й комплексно.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Доведення – це обґрунтування істинності висунутого положення (судження) за допомогою інших, пов'язаних із ним положень (системи суджень), істинність котрих встановлено раніше, або приймається без доведень. Доказ являє собою доказові факти. Будь-яке доведення складається із трьох частин: тези, аргументів (основи) і демонстрації (доказового міркування). Тезою доказу є положення, істинність котрого треба довести. Аргументами є система суджень, котра наводиться для обґрунтування підстав істинності тези. Демонстрацією є спосіб логічного зв'язку тези з аргументами.

Спростування – це обґрунтування хибності доводжуваного положення, або встановлення неспроможності його доведення в цілому. Спростування може бути спрямоване як проти тези і аргументів, так і проти демонстрації.

II ПИТАННЯ
ПРАВИЛА І ПОМИЛКИ АРГУМЕНТАЦІЇ

Аргументація має свої правила. Правила аргументації, це, перш за все, правила доведення. Вони стосуються тези, аргументів і демонстрації. Недотримання цих правил призводить як до помилок, так і до навмисних

порушень. Допущені помилки і порушення в аргументації є підставами для спростування доводжуваних положень.

I. Правила і помилки щодо тези.

II. Правила і помилки щодо аргументів.

III. Правила і помилки щодо демонстрації.

Дотримання логічних правил аргументації забезпечує доказовість міркування в усіх галузях науки і практики.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Правила аргументації, це, перш за все, правила доведення. Вони стосуються тези, аргументів і демонстрації. Недотримання цих правил призводить як до помилок, так і до навмисних порушень. Допущені помилки і порушення в аргументації є підставами для спростування доводжуваних положень. Дотримання логічних правил аргументації забезпечує доказовість міркування в усіх галузях науки і практики.

III ПИТАННЯ
СУПЕРЕЧКА ЯК СПОСІБ ПІЗНАННЯ ІСТИНИ

Аргументація – складний логіко-психологічний процес. Відбувається цей процес при зіткненні різного роду протилежних думок. Таке зіткнення призводить до суперечки, як одного із способів пізнання істини.

Суперечка – будь-яке зіткнення несумісних думок, під час якого кожна сторона відстоює свою правоту.

В залежності від поставленої мети і мотивів, яку ставлять перед собою сторони, розрізняють такі суперечки: ***суперечка заради перевірки істини, суперечка заради переконання, суперечка заради перемоги, суперечка заради суперечки, суперечка-гра.***

Залежно від форми проведення суперечок та засобів, які в них використовуються, останні поділяють на *дискусію*, *полеміку*, *диспут*, *дебати*.

Дискусія (від лат. *discussio* – дослідження) – це заздалегідь сплановане публічне обговорення певного питання, яке може проводитися під керівництвом її організатора. Проводиться на зборах, симпозіумах, конференціях, семінарах, у періодичних та наукових виданнях. Мета дискусії полягає в досягненні певного ступеню згоди і порозуміння між сторонами відносного обговорюваного питання, розв’язання певної проблеми.

Полеміка (від грець. *polemikos* – войовничий, ворожий) – це неорганізована публічна суперечка, яка найчастіше виникає спонтанно і має на меті не досягнення згоди, а перемогу над опонентом. Характеризується протистоянням, конфронтацією, протиборством сторін.

Диспут (від. лат. *disputare* – розмірковувати) – усна публічна суперечка, що виявляється в обговоренні наукового чи суспільно важливого питання із залученням широкого кола фахівців.

Дебати (від фр. *debats* – суперечка) – суперечка, що виявляється у формі обміну думками з приводу тих чи інших проблем, подій, заяв тощо. Сьогодні досить активно розвиваються теледебати за участю аудиторії та телеглядачів.

Запорукою успіху у будь-якій суперечці є володіння культурою суперечки. Оволодіння культурою суперечки є однією з головних ознак інтелігентності (від лат. intelligens – той хто розуміє, мислить) – людини, яка професійно займається складною розумовою творчою працею.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Суперечка – будь-яке зіткнення несумісних думок, під час якого кожна сторона відстоює свою правоту. В залежності від поставленої мети і мотивів, яку ставлять перед собою сторони, розрізняють такі суперечки: суперечка заради перевірки істини, суперечка заради переконання, суперечка заради перемоги, суперечка заради суперечки, суперечка-гра. Всі види суперечок, у свою чергу, поділяються на зосереджені і розосереджені. Зосереджена суперечка – коли сторони впродовж усієї суперечки зосереджені на одній тезі. Розосереджена суперечка – така, коли у ході суперечки переходять від однієї тези до другої, а від неї до третьої і т.д. Суперечку можна вести у двох формах: а) діалог, коли беруть участь дві особи (проста суперечка); б) групова суперечка, коли беруть участь декілька осіб (складна суперечка). Залежно від форми проведення суперечок та засобів, які в них використовуються, останні поділяють на дискусію, полеміку, диспут, дебати.

IV ПИТАННЯ
ПРИЧИНИ НЕПОРОЗУМІНЬ ПРИ СПІЛКУВАННІ

В будь-якій мові існує маса висловів, в яких існує відступ від їх буквального смислу. В мовознавстві такі вислови називають **тропами**. Тропи часто призводять до непорозумінь при аргументації. Основними видами тропів є метафора, метонімія, гіпербола, ідіома.

Метафора – це вислів у переносному значенні, приписування ознак одного явища або предмета іншому, якому ці ознаки не належать.

Метонімія – це заміна предмета іншим ім’ям, нерозривно пов’язаним в нашій свідомості з уявленням про цей предмет.

Гіпербола – це засіб, сутність якого полягає в навмисному перебільшенні сили, значення, розміру певного явища.

Ідіома – вислів властивий певній національній мові і не перекладається на інші мови.

Евфемізм являє собою своєрідний натяк, яким опонентам або аудиторії пропонується самим здогадатися, про що йде мова.

Суто логічні випадки непорозумінь у спілкуванні:

Абсурд є висловлюванням, що суперечить саме собі і з точки зору логіки – безглузде.

Нонсенс також є безглуздим висловлюванням. У складі такого висловлювання слова займають місця, які не відповідають семантичним категоріям.

Парадокс – це несподіване, але вмотивоване міркування, висновок котрого суперечить здоровому глузду. Парадокси виникають тоді, коли у ході міркування зустрічаються взаємовиключні твердження, хоча усі з них однаковою мірою логічно правильно побудовані. Наявність парадоксу вказує на те, що міркування відбувається з порушенням певних правил силогізму або принципів відношень між судженнями. Різновидом парадоксу є **антиномія** – суперечність між обопільно обґрунтованими твердженнями.

В суперечці часто припускаються логічних помилок, які можуть бути навмисними і ненавмисними.

Навмисна логічна помилка називається **софізмом,** а ненавмисна – **паралогізмом.**

В ході аргументації особливе місце належить логіці запитань і відповідей. Постановка запитання і пошук інформації для відповіді складають властиву будь-якому пізнавальному процесу запитально-відповідну форму розвитку знань. Знання логічного механізму цієї форми є раціональною основою успішної аргументації. В судочинстві запитально-відповідна форма виконує роль процесуально-правового алгоритму, який визначає основні напрямки, найважливіші позиції і межі судового дослідження по кримінальним і цивільним справам.

ВИСНОВКИ З ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ:

Непорозуміння виникають, коли опонент не бачить переносного значення тропа і розуміє його в буквальному смислі. Виникає помилка фігурального мислення. Найчастіше трапляється з людьми у яких відсутнє почуття гумору. В практиці спілкування поширене явище заміни буквального значення мовних висловів фігуральними. Фігуральні вислови, які пом’якшують або затушовують їх прямий смисл, називають евфемізмами. В ході аргументації особливе місце належить логіці запитань і відповідей. Постановка запитання і пошук інформації для відповіді складають властиву будь-якому пізнавальному процесу запитально-відповідну форму розвитку знань. Знання логічного механізму цієї форми є раціональною основою успішної аргументації. В судочинстві запитально-відповідна форма виконує роль процесуально-правового алгоритму, який визначає основні напрямки, найважливіші позиції і межі судового дослідження по кримінальним і цивільним справам.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Доведення – це обґрунтування істинності висунутого положення (судження) за допомогою інших, пов’язаних із ним положень (системи суджень), істинність котрих встановлено раніше, або приймається без доведень. Доказ являє собою доказові факти. Будь-яке доведення складається із трьох частин: тези, аргументів

(основи) і демонстрації (доказового міркування). Тезою доказу є положення, істинність котрого треба довести. Аргументами є система суджень, котра наводиться для обґрунтування підстав істинності тези. Демонстрацією є спосіб логічного зв'язку тези з аргументами.

Спростування – це обґрунтування хибності доводжуваного положення, або встановлення неспроможності його доведення в цілому. Спростування може бути спрямоване як проти тези і аргументів, так і проти демонстрації.

Аргументація має свої правила. Правила аргументації, це, перш за все, правила доведення. Вони стосуються тези, аргументів і демонстрації. Недотримання цих правил призводить як до помилок, так і до навмисних порушень. Допущені помилки і порушення в аргументації є підставами для спростування доводжуваних положень. Дотримання логічних правил аргументації забезпечує доказовість міркування в усіх галузях науки і практики.

Суперечка – будь-яке зіткнення несумісних думок, під час якого кожна сторона відстоює свою правоту. Залежно від форми проведення суперечок та засобів, які в них використовуються, останні поділяють на дискусію, полеміку, диспут, дебати.